

EGY MÁSIK POKOL

Télynovella

N É M E T H I S T V Á N

Vittem a két nagy mellemet, fogtam, emeltem, tartottam a tenyeremben, mert fájt, mert nem volt kifakadva, így vittem, velem szemben meg jöttek a kozákok, jöttek lóháton, jaj, Ilon, ha ezek végigmennek rajtad! A szegedi országúton, Drea alatt voltunk egy tanyán, ott még Johann is velünk volt, senki se mondta nekünk, hogy menekülni, de hova is menekülhettünk volna, béresek voltunk, még a gazda se mondta, hogy szedelőzködjeteK, menjeteK, fussateK, mert a nyakunkon az orosz, még a gazda se mondta, pedig ő is sváb volt, de úgy gondolhatta, ha mi maradunk, megőrizzük neki a tanyát, mert fölbolydult ugyan a fél Szekics, mégis mindenki azt hangoztatta, hogy ha most el is megyünk, hamarosan visszatérünk, mert Hitler kezében már készen áll a csodafegyver. No, mi nem sokat törődtünk Hitlerrel meg a politikával, nem is értettünk hozzá, nem volt nekünk időnk politizálni, hanem amikor Mihály-napkor a Bekker Fülöp tanyájára kerültünk, közel a szenttamási határhoz, hát akkor történt, hogy amikor a piacról megyek vissza a tanyára: nincs Johann. Jön az ispán, ő is mondja, hogy Johannt elvitték. Ekkor már volt egy kisfiam meg a jányom. Mihály-napkor este fél kilenckor. November huszonötödikén? Pedig akkor már bent voltak a kozákok. A Johannt még a németek vonultatták be. Igen. Mert úgy volt, hogy egy évre rá kaptam a hírt, szeptember tizennyolcadikán, sose felejttem el, erre pontosan emlékszem, arra, hogy szeptember tizennyolcadika volt, mert egy napra rá, szeptember tizenkilencedikén meghalt a kisfiam, előző nap sirattam el az uramat, őt még el se sirathattam, másnap

meghalt a kisfiam hastífuszban, huszadikán eltemettük, mi csináltuk neki a koporsót, felszaggatuk a góré deszkáját, abból, alighogy hazaértem a temetésről, a kisjányom halt meg, frászt kapott, ő meg szeptember huszonegyedikén lett eltemetve.

No, ott hagytam abba, hogy vittem a mellemet, most is szúrászt érzek, ha rá gondolok, akkorára duzzadt a mellem, mint egy szakajtó, szerencsémre a kozákok nem hempergettek meg ezzel a nagy, dagadt mellemmel, pedig láthatták, ahogy a két tenyerebben cipelem a két nagy túrós zacskót, láthatták, mert még röhögtek is rajtam, kinevettek, de nem tepertek le, nem tepertek maguk alá, kiértem a tanyára, egy csurom víz voltam, rögtön hagymát a bögre alá, megsütöttem, hogy ez majd kifakasztja, megindítja belőle a tejet. A sült hagymát előbb az arcomon próbáltam ki. Jó. Kibírom. Kati, szoltam a jányomnak, te fogd a tikret, kendőt az ölembe, hogy ha megindulna a tej vagy a genny, arra folyjon. A Kati a mellem alá tartotta a tikret, hogy lássam, hova szúrjam a tűt. Ezt a lámpánál megtüzesítettem. Egymás után háromszor beleszúrtam. Az ölembe terített kendő tele lett gennyel. Mert ez feszítette, ezzel volt tele, ettől fájtsz oly nagyon, a gennytől, nem attól, hogy nem indult meg a tejem.

Csak hogy ezt most meg is kéne gyógyítani! Szerencsére volt otthon cinkvajszom, ezt kevertem össze disznózsírral, fehér hab lett belőle, ezzel kenegtettem, gyógyítottam. Mert nem volt nekem nagy iskolám, az én iskolám öreganyám volt, mindig őutána mentem, így használt is a cinkvajszos kenőcs.

Már itt voltak a partizánok is. Azelőtt, mielőtt ideérkeztek volna a kozákok, egyet se láttam belőlük, pedig suttogták, hogy tele van velük a határ, ott bujkálnak a kukoricásokban, de mifelénk egy se bujkált, a tanyáról hetente bejártam Szekicsre a piacra, soha eggyel se találkoztam, mégis félttem, mindig attól rettegettem, hogy kilép egy a kukoricásból, és elébem áll. Most már csakugyan itt voltak. Leginkább este állítottak be a tanyára. Néha öten is egyszerre. Lóháton jártak. Süssek nekik sonkát. Süssek nekik kenyeret. Hát a kenyérsütés nemcsak annyiból áll. Mondom nekik, itt a kenyér, tegnap sütöttem, nem, ők megvárják a frisset. Ott ültek éjfélig. Ez mind az enyém? – kérdezték. Nem, a gazdáé; én itt csak cseléd vagyok. Hol az urad? Elvitték. Kik vitték el? Elvitték katonának. A mieink? Elvitték még az ősszel. Ugye te sváb asszony

vagy? Én egy szegény cseléd vagyok. De, ugye, sváb? Az. Az urad is az volt? Nagyot dobbant a szívem. Tán csak nem fogták el, és ölték meg? Az, mondtam. A gazdád is az volt? Ez itt minden az övé – mondtam. Volt, nevettek, csak volt. Így diskuráltak velem.

A tanya akkor még tele volt jószággal. Én meg egyedül a gyerekekkel. Nappal a jószág körül, éjjelenként meg sütöttem-főztem a kósza partizánoknak. Mert mindig a tanyákon kószáltak. Lóháton. Már nem is tudtak mást, mindig csak azt, hogy süssek nekik sonkát, süssek kenyeret. Nekünk magunknak külön kenyeret már nem is sütöttem. Ettük a maradékot. Amikor besonkáztak, hoztam a bort. Azt nem adhatok, az bent van a faluban a gazdánál. Nem tudtam még akkor, hogy már se gazda, se bor.

Megmondom őszintén: félttem egyedül azon a nagy bolond tanyán! Már újév után voltunk: én itt nem maradok, tovább itt nem maradok. Bementem Szekicsre, megkerestem az öreg, szürke lovas bácsit, meg is találtam, a lova is megvolt még, mert olyan gebe volt szegény, hogy nem kellett a kozákoknak. Kifelé már kocsin, majd megfagytam, de örültem, hogy megszabadulok a tanyáról. Fölpakoltuk a kis szegénységünket, és a kendergyárnál leereszkedtünk a faluba.

A Baron Stadban még megvolt a házunk. Az volt az egyetlen vagyónk. Már az se sokáig. A Baron Stad, a mi nyelvünkön Paron Stad Szekics és Hegyes között, a két falut elválasztó domb alatt volt egy mesterséges szakadékban, ahonnan valamikor házépítéshez elhordták a hegyoldalt. A szakadékot magába foglaló földterület állítólag egy báróé volt, innen ennek a későbbi kis településnek a neve. A romjai még ma is láthatók. Tudom, mert tavalyelőtt Szabadkára utaztam, és bizony elszomorult a szívem, amikor a busz elsuhan az egykori fészünk felett. Mindenre tisztán emlékszem, pedig már több mint ötven éve . . . A mi házunk a sorban a hetedik volt, Oster Boris és Sára Jakab bácsi háza között. Jakab bácsi kőműves, a negyedik szomszédunk, a hegyesi Matyi bácsi sintér, a Guttwein meg napszámos volt. A Klemannéknak kocsmájuk volt, de galambokat is tartottak. Ott laktak még a Mollerék, a Labersperger család meg a Fülöpék. Az utcácska túloldalán egy oldalházban két öreg. Ez volt a Paron Stad. Mi leginkább tanyán éltünk, mert péresek voltunk, de saját házunk volt Paron Stadban.

Behozott bennünket a szürke gebe, a házunk még megvolt, de itt már se sonka, se liszt, pedig már negyedmagammal voltam, mert akkor már megszületett a harmadik gyerekem, Ilonka. Volt Szekics mellett egy dobrovojac falu, amikor bejöttek a kozákok, egy odavalósi fiatalember lett Lovtyenácon a főnök, persze akkor még nem Lovtyenácnak hívták Szekicset, csak azután, hogy megérkeztek a góracok, a telepések. Most még ez a fiatalember intézett mindent. Bementem hozzá az irodába, mert hallottam, hogy nála lehet íratni lisztet, krumplit, hát én is bementem. Elmondtam neki, hogy itt vagyok gyerekekkel betevő falat nélkül, meghallgatott, kikérdezett, még azt is megkérdezte, hol van az uram, szóval mindent elmondtam neki, de jószívű fiatalember volt, mert azt mondta, jöjjenek vissza dragaccsal, kaptam lisztet, krumplit, cukrot, még egy üveg mézet is. Ez volt áprilisban, negyvenöthen. Hány éve is? Istenem, hogy múlik az idő . . .

Aztán történt, hogy az otthon maradt nőket és férfiakat összeszedték, mindenkit, aki nem menekült el. Nem is kellett őket összeszedni, mert kihirdették, hogy tizennyolc és harmincöt közötti minden nő és tizennyolc meg negyvenöt közötti minden férfi jelenjen meg a tetthelyen, hát én is ott szorongtam a sorban, mert állandó rettegésben élünk, akkor jött az a dobrovojac fiatalember, és igen nyersen azt mondta, hogy akinek odahaza kicsije van, tűnjön el. Így maradtam otthon a három gyerekekkel. De nem sokáig. Mert jött egy másik parancs, oszt mindnyájunkat behajtottak a lágerbe. A falut két részre osztották. Egyik fele láger lett, a másik felében ott maradtak az üres házak. A Paron Stadot is kiürítették.

Volt otthon egy nagy, nyolcvankilós csalánszánkunk, telegyömösöltem a rongyainkkal, Ilonka vesszőkocsiját is megpakoltam, és búcsút vettem a házunktól, nem gondoltam, hogy örökre. Zuhogott az eső. A himi-humival megtömött csalánszák a hátamon, a kicsi jányom a babakocsiban, a nagyobbik lánykám előttem, a fiacskám a szoknyámba kapaszkodva. Egy partizán kísért bennünket. A nagyobbik lányom, a Kati, aki előttem kocogott, ki-kifutott a kocsiót közepére, a partizán rászólt, vagyis nekem mondta: azt a kislányt még elüti valami! Nagyon el voltam keseredve, az volt rá a válaszom: úgyis meg kell halni minnyájunknak. A katona erre méregbe gurult: megkapják, amit megérdemelnek!

Hát megkaptuk! Ha Hegyes felől közelítjük meg a falut, akkor a jobb felőli részében rendezték be a lágert. Egymás hegyin-hátán laktunk. Mert nemcsak a szekicsieket terelték ott össze, abban a szobasarokban, ahol nekünk jutott hely, volt velünk egy torzsa asszony is, a Kati néni. Bementettem magammal a vekkert, odaállítottam az ablakpárkányra. Egyszer megállt. Azt mondja Kati néni: téged itt, Helén, nagy nyomorúság ér. Ha nem lettünk volna abban a helyzetben, amiben voltunk, elnevettem volna magam: kell ennél még nagyobb nyomorúság?! Nem elég az, amiben vagyunk? Bizony nem. Később megtudtam, hogy szeptember tizennyolcadikán Oroszországban meghalt az uram, az épp arra a napra esett, amikor a vekker megállt. Ugyanaznap meghalt a kisfiam, nemsokára eltemettem a kislányom.

Még együtt voltunk mind a négyen, amikor, ha enni akartunk, lopni kellett. Krumplit loptam. Abroszért zsírt cseréltem. Ki-kiszökdöstünk a lágerből. Volt egy kevés elrejtett pénzem, kint a kisboltban paradicsomot, dinnyét vettem a gyerekeknek. Ha a boltos észrevette, hogy mi is befurakodtunk a boltjába, elkiáltotta magát: „Lógerosok kifelé!” Én az ajtó mögé húzódtam, és újra megpróbáltam: hátha sikerül vennem egy fél kiló paradicsomot. Nem állíthatok a gyerekek elé üres kézzel. De ki kellett még fundálni, hogy is szökök vissza a lágerba ép bőrrel.

Aztán az izomtífuszosokat átszállították a gákovai lágerbe. Minket meg áttettek a nagyutca másik oldalára, valami olyasmit kezdtek sutogni, hogy a lágert fölszámolják, eltüntetik a világ szeme elől. Akkor már csak ketten maradtunk a kisjányommal. Huszonöten szorongtunk egy szobában. Azt mondtam a kisjányomnak: anyuka mond neked valamit. Jól figyelj, kicsi kincsem. Megmagyaráztam neki, hogy itt a szomszéd faluban, Feketicsen, a zsidó temető mellett él egy nagynéném, az ura bunyevác volt, így őt megkímélték, nem bántották. Ha téged ezek a rokonok befogadnak, ne sírjál, mert anya jön érted, ahogy innen kiszabadul, jön érted. Jó. Megértette. Ha megértette.

De hogy szöktessem innen ki? Hogy szökjünk meg? Én már valahogy beletanultam a ki-be való bujkálásba, de most a kislánnyal? És ha épp ennek a szökésnek lesz az áldozata? Soha meg nem bocsátanám magamnak.

Pénteki nap volt, sose felejttem el, péntek éjjel, szuroksötét éjszaka. Hogy jutottunk át Feketicsre, nem tudom. Elfelejtettem, mint egy rossz

álmot. Csak arra emlékszem, hogy ott lapultunk a sógoroméék háza előtt. A kutyáik, ha kiszabadulnak, szétszednek bennünket. De amikor elindultunk, el voltam szánva mindenre.

Én többé a lágerba vissza nem megyek! Ott volt a sógoroméék kertje végében a zsidó temető. Beláttam, hogy náluk nem rejtőzködhettek. Azt mondta a sógorom, van a temetőben egy üres kriptá, ott meghúzódhattunk. Oda hordtak le inni- meg enivalót. Egyszer, hülye fejjel, fölmentem hozzájuk, a sógorom anyja magyar volt ugyan, de az ura szerb vagy bunyevác, följelentett. Szerencsére az öregasszony nem tudott a rejtékhelyünkről. Mert jöttek, kerestek, a sógoromat megszorongatták, azzal védekezett, hogy benéztünk hozzájuk, de hogy hova mentünk, nem tudja. „Nekem azt mondták, hogy kiszabadultak a lágerból.”

Kitalálták, hogy holttá nyilvánítanak. A Hartmann doktor úrral el is intézték, most már hivatalosan is halott voltam, az voltam, csakugyan az voltam már, élő halott.

Még ezután is vagy jó hónapig bújtattak, a kriptából átköltöztettek bennünket a halottasház fészérébe, a gyász kocsi aljában volt egy akkora hely, hogy ketten meghúzódhattunk benne. Egész nap bent rejtőztünk, mintha egy koporsóban lettünk volna, sötét volt, csak a réseken szűrődött be egy kis világosság. Csak éjszakánként mertünk előbújni.

Ekkortájt járt a sógoroméékhoz egy Ruzsicskáné nevű asszony, mindenki tudta róla a faluban, hogy kommandálással foglalkozik, de olyan ügyesen, hogy elmehetett volna, ahogy ma mondják, házasságközvetítőnek. Valójában az is volt. Csakhogy ő ezért a munkáért nem kért pénzt, szívességből csinálta, akkora kedvvel és élvezettel, hogy ha rábízzák, összeházasította volna a fél világot.

Megpendítette nekem egyszer a sógor ezt a Ruzsicskánét. Nem bánom, találjon valakit, bárkit, hozzámegyek a kisördöghöz is, csak megszabaduljak végre ebből a pokolból, a kriptában való bujkálásból, a gyász kocsi ládjából, az örökös rettegetől. Mért ver engem az Isten? Mit vétettem? De amikor így sóhajtoztam, mindig eszembe jutottak azok, akik még mindig bent sínylődtek a légerekben, hát azokat mért veri az Isten? Nem láttam én akkor még semmit a világból, nem láttam túl a dreai határnál, csak azt láttam, hogy ez a Szekics többé már nem az, ami volt. Poklot csináltak belőle. Ha létezik, ilyen lehet a pokol tornáca. „Ezt ti kerestétek magatoknak, hát megkaptátok, élveztétek!” –

így beszéltek a részeg lágerőrök. – „Megérdemlitek a sorsotokat!” Egyszer az egyik őr minden ok nélkül belémrúgott, ültem a ház lépcsőjén, ölemben a kislányommal, jött föl az őr a lépcsőn, és belémrúgott: „Rohadt fasiszták!” Amikor ide betetereltek bennünket, akkor hallottam életemben először ezt a szót. Nem tudtam, mit akarnak ezzel mondani, de akkora gyűlölettel mondták, hogy első hallásra megdermedtem tőle. „Mi bűnhődünk meg Hitler gonosztetteiért” – suttozták a lágerosok, akik tudhatták, kik azok a fasiszták, mert akadtak közöttünk tanult emberek is, akik messzebb láttak Drea határánál, mégse menekültek el akkor, amikor még el lehetett menekülni. Emlékszem, az uramat megkérdezte egyszer a szomszédunk, egy magyar béres, a nevét már elfelejtettem: „Johann, ti nem mentek? Már a fél Szekics fölkerekedett! Tele vannak az országutak menekülő bánáti svábokkal. Ti nem mentek?” Az uram csak annyit mondott: „Hová mennénk? És minek? Jöhetnek ide akárkik, béresre mindig szükség lesz.” Még a Bekker Fülöp szavából is úgy vettem ki, mintha még örülne is, hogy mi maradunk; biztos arra gondolhatott, legalább lesz valaki, aki megőrzi a gazdaságot, a tanyát meg mindent, amit itt hagyott. Nem maradt abból egy tú sem. Akik idejöttek, mindent széthúztak, a parádés tisztaszobák parkettáját fölszaggatták, és azzal fűtöttek, még a templomunkat is leromboltatták, egy ittragadt szekicsi sváb kőművest bíztak meg vele. Amikor ennek híre ment Németországban, azt üzenték a kőművesnek az elmenekült szekicsiek, hogy ki ne merje tenni a lábát Németbe, mert agyonverik. Nem tudom, mi lett a sorsa . . . De nemcsak a templomunkat rombolták le, később a temetőnket is; ha Szekicsen átutaztam, mindig megsirattam. Ott volt a temető a Paron Stad alatt, csak át kellett menni a Nemzetközi úton. Nagyon szép temető volt, a domb lejtőjén. Ma gabonaraktár van a helyén, vagy malom, nem is szeretek rágondolni.

Voltak a lágerőrök között olyan partizánok is, akik tudtak németül vagy magyarul. Az egyik, ha meglátott, mindig ezzel macerált: „Ez a por egy nagyon jó por!” Így mondta, svábosan. Ha nagyon mérges volt, mindig így kiabált: „Passza meg a kurfa Szúristen!” Ha elment mellettem, csak úgy odavetette: „Stikt!” Sajnos, mi már a saját bűzünket sem éreztük . . . De volt köztük egy, aki, ha nem látta senki, a kislányom markába savanyúcukrot nyomott. Volt ott mindenféle szerzet. Meg anyyi tetyű, hogy a falakat is ellepték.

. . . Hát megpendíti nekem egyszer a sógor azt a Ruzsicskánét. El tudná intézni, hogy férjhez adjon. Nem kellene többé bujkálnotok. De hogyan? Mert én már nem is vagyok a világon, élő halott vagyok, annál is több: holttá vagyok nyilvánítva. Ne törődj vele, Ruzsicskáné nagyon ügyes asszony, bízd csak rá. No, és ki az az illető? Erre rettenetesen dühbe gurult a sógor: hát neked az az első, hogy ki az az illető? Nem mindegy, hogy süket, sánta vagy púpos, csak ha végre megszabadít a gyászkocsi ládájából? Különbö se nem süket, se nem sánta, még púpja sincs; ha akarod tudni, egy jó kiállású, hozzád való férfi, egy özvegyember, akinek két mestersége is van. Ne sokat spekulálj!

Április huszonhatodikán indultunk el, este, éccaka. Épp most lesz, egy hét múlva, ötvenkét esztendeje. Megyünk, megyünk, de az út csak nem akar elfogyni a lábunk alól. Istenem, hova vezet bennünket ez az ember? Pokol sötét. Hallom a hangját, de semmit se látok. Olyan sötét volt, hogy neki lehetett volna támaszkodni. Még a halottaskocsi ládájába is beszűrődött egy kis világosság, most semmit se látni, még a házakat se, amik mellett elhaladunk. Megkérdezem az embert: van otthon valakije? Azt mondja, az édesanyám. Addig-addig, hogy végre odaértünk. Bent ég a lámpa. Majd elsírtam magam. Istenem, mióta nem láttam ilyet: barátságos szoba, az asztalon lámpa. „Jó estét, édesanyám, hoztam magamnak egy sváb menyecskét!” Ezt olyan boldogan mondta, hogy azt gondoltam, most ébredek fel, vége a gyönyörű álomnak. Nem bírtam tovább tartani a könnyeimet. „Rendben van, fiam, ha neked jó, legyen úgy” – mondta az asszony, aztán fölállt az asztaltól, és odajött hozzám: „Hogy hívnak?” – kérdezte. „Ilon” – mondtam. „És a kislányt?” „Mondd meg szépen a nevedet a néninek” – biztattam szegénykémet, aki jobban meg lehetett illetődve, mint én. „Ilonka” . . . „Nahát – mondta a néni, és még a tenyerét is összecsapta meglepetésében –, itt mindenki Ilon és Ilonka?! A fiam első felesége is Ilon volt.”

Attól fogva én csak a határt láttam, mindennap a határt jártam; Feketicse a Herojszkában laktunk, onnan jártam ki a földekre dolgozni. Azt kérdezte egyszer az unokavejem, hogy bírtam ki negyvenegy évig az öreg mellett. Kibírtam, mondtam, mert jó ember volt, igaz, szeretett parancsolgatni. Ő szabadított ki a pokolból. Azt nem nagyon kérdezte senki, hogy bírtam ki ott azt az örökkévalóságnak tűnő másfél esztendőt. Igaz, sokáig nem is volt szabad arról beszélni. Még odahaza se. Tudom,

jöttek az összeírók. A háború utáni legelső népszámlálást sose felejttem el. Mihozzánk egy hölgy jött. Úgy beszélt magyarul, mint maga vagy én. Csak úgy pattogtak belőle a kérdések.

- A neve?
- Németh Mátyásné – mondtam.
- A lánykori neve?
- Opp – szaladt ki a számon.
- Opp vagy Oppá? – nevetett föl a hölgy.
- Opp. Csak Opp.
- Vallása?

Nagyot dobbant a szívem. Most nem mondhatom a valót, nem mondhatom, hogy evangélikus. A hölgy megismételte a kérdést:

- Vallása?
- Római katolikus.
- Nemzetisége?
- Matyar.

Mert akkor még nagyon svábosan beszéltem magyarul. A hölgy ebből mindent sejthetett, ha volt füle hozzá. Nem a szégyen miatt tagadtuk meg önmagunkat, hanem mert féltünk. Aztán meg ezt szégyelltük, hogy annyira féltünk. Ilyen világ volt.

*

(Aztán vége lett mindennek. Opp Heléna egy kora őszi reggelen, jóllehet a végét járta, szokatlan frissességgel ébredt. Beteggyógyából, amit már hetek óta nyomott, ezekkel a szavakkal fordult a lányához:

- Ilonkám, fésülj meg.
- Mi jut eszébe, édesanyám?!
- Fésülj meg. Láthatod, hogy összekócolta a hajamat az ördög. Nem mehetek így az Úr színe elé. Pedig már nagyon vár.

Ez volt az utolsó szava.)